

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 159.923.2

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-1.1>

О. Г. Бабчук

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

С. В. Бикова

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії, політології, психології і права
Одеська державна академія будівництва та архітектури

ОСОБЛИВОСТІ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті викладено результати дослідження психологічних особливостей саморозвитку особистості майбутніх фахівців. Аналіз історичних підходів до проблеми особистості, яка розвивається, готової і здатної до саморозвитку, показує актуальність, практичну затребуваність даної проблеми і водночас відсутність її узгодженого наукового розгляду. Є низка суперечностей, які полягають у потребах сучасного суспільства в людині як суб'єкті саморозвитку і недостатній науковій розробленості цього поняття. Методологічна складність досліджень саморозвитку ускладнюється недостатнім визначенням даного поняття, неможливістю його безпосереднього спостереження, труднощами виміру у зв'язку з високим ступенем суб'єктивності, труднощами встановлення контролю над чинниками, що забезпечують цей процес. Вибірку досліджуваних склали 105 осіб – студенти Південноукраїнського національного педагогічного університету та студенти Одеської державної академії будівництва і архітектури, яких було поділено на дві групи. Для визначення особливостей саморозвитку особистості застосовано такі психодіагностичні методики, як: «Диспозиційна характеристика саморозвитку особистості» (С. Кузікова), «Самоактуалізаційний тест» (САТ) (Ю. Альошина, Л. Гозман, М. Загіка, М. Кроз). Кореляційний аналіз, виконаний на основі первинних результатів кожної вибірки окремо, свідчить про наявність широкого кола статистично значущих взаємозв'язків між більшістю показників саморозвитку та самоактуалізації. Для подальшого вивчення особливостей саморозвитку майбутніх фахівців за допомогою методу «асів» із загальної вибірки осіб були відібрані представники з високим та низьким рівнями загального показника саморозвитку. Якісний аналіз показав, що представникам групи осіб із високим рівнем саморозвитку властиві гнучкість поведінки, орієнтація в часі, прийняття природи людини, підтримки, пізнавальні потреби, а представникам групи з низьким рівнем саморозвитку властиві спонтанність, прийняття природи людини, сенситивність. Отримані психологічні портрети узгоджуються із загальними характеристиками осіб із різним рівнем саморозвитку та більшою частиною отриманих даних інших досліджень, пов'язаних із вивченням саморозвитку особистості.

Ключові слова: саморозвиток, самоактуалізація, особистість, рівні саморозвитку.

Постановка проблеми. Необхідність саморозвитку особистості диктується взаємозв'язком між особистісними досягненнями, покладаючись на них за своє майбутнє, та розвитком суспільних відносин. Динамічні соціально-економічні, соціокультурні процеси, що відбуваються в суспільстві, тенденції розвитку сучасної освіти зумовили перехід до нової освітньої парадигми, пріоритетом якої є інтереси особистості, яка саморозвивається.

Проблема саморозвитку належить до числа міждисциплінарних, але найбільшого розвитку і висвітлення набула у психології. З огляду на

складність, неоднозначність, нелінійність, багатоплановість феномену саморозвитку особистості, очевидно, що у проблемному полі досліджуваного феномену існують окремі, іноді дуже серйозні, розбіжності в розумінні й інтерпретації даного явища, що стосуються як нюансів, так і самої його суті [2].

Говорячи про саморозвиток особистості, варто мати на увазі, що активність суб'єкта є наслідком його здатності творити події свого буття, скажімо, проявом індивідуальної волі або інших індивідуальних внутрішньо притаманних йому механізмів

мотивації активності (наприклад, підсвідомих), і не є закономірним наслідком якихось духовних чи матеріальних подій. Тому можна твердити, що саморозвиток за формою завжди є творчістю (самотворенням) і завжди є творенням духовних подій, духовною творчістю, яка не обов'язково проявляється в усіх інших сферах буття особистості [6].

М. Фрізен пише: «Саморозвиток – свідомо діяльність, спрямована на якомога більш повну реалізацію себе як особистості» [10, с. 24]. Схоже визначення належить С. Кузіковій: саморозвиток – це «свідомо, цілеспрямована і самокерована активність особистості, мета якої полягає в самозмінненні в позитивному напрямі, що й забезпечує особистісне зростання, самовдосконалення» [4, с. 175].

Існує, однак, і інший підхід, який виділяє Г. Цукерман: «Саморозвиток – це свідомо зміна і (або) настільки ж свідоме прагнення зберегти в незмінності мою Я-самість. Цілі, напрями, засоби цих змін визначаю я сам <...>» [11, с. 26]. У понятті саморозвитку автор підкреслює тільки те, що людина свідомо робить для створення своєї індивідуальності, цілісної особистості, свого «Я», для повної самореалізації.

О. Асмолов підкреслює значення проблемних і конфліктних ситуацій як рушійних сил саморозвитку та зазначає, що коли особистість стикається з такими ситуаціями, подолати які звичним способом неможливо, вона «проявляє свою активність, яка знаходить відображення в перетворенні самої ситуації, у саморозвитку індивідуальності» [3].

Будуючи власну концепцію саморозвитку особистості, К. Абульханова-Славська в її основу покладає поняття «стратегія життя» та визначає саморозвиток особистості як таку стратегію життя, «у якій людиною вчиняється пошук більш адекватних своїм можливостям шляхів їх реалізації, втілення в житті» [1, с. 248]. Ознаки стратегії життя дозволяють характеризувати саморозвиток особистості: вибір людиною власного способу життя, визначення його цілей і етапів, вирішення суперечностей життя, створення цінностей власного життя.

І. Ялом пов'язує саморозвиток особистості з екзистенційною відповідальністю, він зазначає: «Усвідомлювати відповідальність – означає усвідомлювати творення самим собою свого «Я», своєї долі, своїх життєвих неприємностей, своїх почуттів, а також страждань» [12, с. 245].

К. Роджерс визначає перші кроки у процесі саморозвитку [8]: подолання страху постати перед іншими тим, хто ти є насправді; припинення стимуляції образу того, ким ти повинен бути; віддалення від відповідності ідеалу, спорудженого даною культурою; відмова від угоди іншим. Робити те, що справді значуще, бути самим собою і не зале-

жати від думок, оцінок оточення – це раціоналізує поведінку людини, організовує її свідомість на досягнення мети саморозвитку (самоактуалізації). А. Маслоу вважає, що розвиток – прогресуюче задоволення основних потреб, специфічна форма мотивації зростання під цими основними потребами, задоволення все більш високих потреб, звільнення від домінування нижчих, розвиток талантів, здібностей, творчих нахилів [7].

Отже, потреби людини переходять в самоактуалізацію і є її обов'язковою умовою. Самоактуалізація – найвища життєва мета, сенс життя людини, але не динамічний процес. У цьому корінна відмінність поглядів К. Роджерса й А. Маслоу на розвиток людини: становлення – на думку першого, буття – на погляд другого [2].

Отже, багатомірність та складність саморозвитку особистості відображені в розмаїтті підходів до його дослідження.

Мета статті – дослідження індивідуально-психологічних особливостей саморозвитку.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічний аналіз показав, що загалом, за величезного розмаїття теоретичних підходів до розуміння саморозвитку, натеper немає єдиної теорії саморозвитку особистості. Більшість теорій прагнуть до пояснення даного феномену, описуючи його в різних термінах, як-от: «самореалізація», «самоактуалізація», «ідентичність» та ін. Цікава для нашого дослідження самоактуалізація, яка дає людині можливість вибрати напрям активності, знайти сенс у житті, повірити в себе і свою особистісну значущість, узятися до роботи над собою, над своїм самовдосконаленням, реалізувати свій потенціал.

Для визначення особливостей саморозвитку особистості були використані психодіагностичні методики: «Диспозиційна характеристика саморозвитку особистості» С. Кузікової [5], «Самоактуалізаційний тест» (Ю. Альошина, Л. Гозман, М. Загіка, М. Кроз) [9].

Вибірку досліджуваних склали 105 осіб – це студенти Південноукраїнського національного педагогічного університету (n = 45) та студенти Одеської державної академії будівництва і архітектури (n = 60).

Проведений кореляційний аналіз показав наявність взаємовпливу показників саморозвитку та показників самоактуалізації. У табл. 1 і табл. 2 наведено результати кореляційного аналізу між показниками, що вивчаються.

Показник «потреба в саморозвитку» (далі – ПС) виявив від'ємні зв'язки з показниками: «гнучкість поведінки» (далі – Г) ($p \leq 0,01$), «самоповага» (далі – Спв) ($p \leq 0,01$), «креативність» (далі – Кр) ($p \leq 0,01$), «підтримка» (далі – П) ($p \leq 0,05$), «ціннісні орієнтації» (далі – «ЦО») ($p \leq 0,05$), «сенситивність» (далі – Сен) ($p \leq 0,05$), «спонтан-

ність» (далі – Сп) ($p \leq 0,05$), «прийняття власної агресії» (далі – ПА) ($p \leq 0,05$). Показник «умови саморозвитку» (далі – УС) виявив додатні зв'язки з показниками: «сенситивність» ($p \leq 0,01$), «прийняття природи людини» (далі – ППЛ) ($p \leq 0,01$), «синергія» (далі – Син) ($p \leq 0,01$), «креативність» ($p \leq 0,01$), «орієнтація в часі» (далі – ОЧ) ($p \leq 0,05$), «підтримка» ($p \leq 0,05$), «самоповага» ($p \leq 0,05$), «прийняття власної агресії» ($p \leq 0,05$). Показник «механізм саморозвитку» (далі – МС) має від'ємний зв'язок із показником гнучкості поведінки (Г) ($p \leq 0,05$), додатний зв'язок із показниками «сенситивність» ($p \leq 0,05$), «пізнавальні потреби» (ПП) ($p \leq 0,05$), «прийняття природи людини» ($p \leq 0,01$).

($p \leq 0,05$), «синергія» (Син) ($p \leq 0,05$), «прийняття власної агресії» (ПА) ($p \leq 0,05$), а також від'ємний зв'язок із показником «орієнтація в часі» (ОЧ) ($p \leq 0,05$). Показник «умови саморозвитку» (УС) має додатний зв'язок із показниками: «сенситивність» (Сен) ($p \leq 0,01$), «креативність» (КР) ($p \leq 0,01$), «підтримка» (П) ($p \leq 0,05$), від'ємний зв'язок із показником «орієнтація в часі» (ОЧ) ($p \leq 0,05$). Показник «механізм саморозвитку» (МС) додатньо пов'язаний із показниками «сенситивність» (Сен) ($p \leq 0,01$), «спонтанність» (СП) ($p \leq 0,01$), «самоприйняття» (Спр) ($p \leq 0,01$), «креативність» (Кр) ($p \leq 0,01$), «підтримка» (П) ($p \leq 0,05$), «ціннісні орієнтації» (ЦО) ($p \leq 0,05$), «контактність» (К) ($p \leq 0,05$), від'ємний зв'язок із показником гнучкості поведінки (Г) ($p \leq 0,05$).

Таблиця 1

Значущі коефіцієнти кореляції між показниками саморозвитку та самоактуалізації (n = 45)

Показники самоактуалізації	Показники саморозвитку			
	ПС	УС	МС	ЗС
ОЧ		273*		
П	-227*	262*		
ЦО	-258*			
Г	-377**		-281*	-242*
Сен	-223*	429**	245*	297**
Сп	-269*			
Спв	-316**	262*		
ППЛ		356**	305**	375**
Син		293**		
ПА	-238*	269*		
ПП			272*	
Кр	-295**	287**		

Примітки тут і далі: 1) позначення ** – значущість зв'язку на рівні $p \leq 0,01$; * – $p \leq 0,05$; 2) умовні скорочення показників саморозвитку: ПС – потреба в саморозвитку, УС – умови саморозвитку, МС – механізми саморозвитку, ЗС – загальний показник саморозвитку; умовні скорочення показників самоактуалізації: ОЧ – орієнтація в часі, П – підтримка, ЦО – ціннісні орієнтації, Г – гнучкість поведінки, Сен – сенситивність, Сп – спонтанність, Спв – самоповага, ППЛ – прийняття природи людини, Син – синергія, ПА – прийняття власної агресії, ПП – пізнавальні потреби, Кр – креативність.

Загальний показник саморозвитку виявив додатний зв'язок із показниками «сенситивність» (Сен) ($p \leq 0,01$), «синергія» (Син) ($p \leq 0,01$), від'ємний зв'язок із показником «гнучкість поведінки» (Г) ($p \leq 0,05$).

Так, показник потреби в саморозвитку (ПС) виявив додатний зв'язок із показниками: «підтримка» (П) ($p \leq 0,01$), «сенситивність» (Сен) ($p \leq 0,01$), «спонтанність» (СП) ($p \leq 0,01$), «ціннісні орієнтації» (ЦО) ($p \leq 0,05$), «самоповага» (Спв) ($p \leq 0,05$), «прийняття природи людини» (ППЛ)

Таблиця 2

Значущі коефіцієнти кореляції між показниками саморозвитку та самоактуалізації (n = 60)

Показники самоактуалізації	Показники саморозвитку			
	ПС	УС	МС	ЗС
ОЧ	-299*	-244*		
П	441**	282*	272*	371**
ЦО	255*		269*	259*
Г			-286*	-325**
Сен	481**	409**	348**	412**
Сп	516**		364**	407**
Спв	292*			273*
Спр			322**	
ППЛ	295*			
Син	253*			
Па	301*			
К			258*	
Кр		434**	416**	367**

Загальний показник саморозвитку має додатні зв'язки з показниками: «підтримка» (П) ($p \leq 0,01$), «сенситивність» (Сен) ($p \leq 0,01$), «спонтанність» (СП) ($p \leq 0,01$), «креативність» (Кр) ($p \leq 0,01$), «ціннісні орієнтації» (ЦО) ($p \leq 0,05$), «самоповага» (Спв) ($p \leq 0,05$), від'ємний зв'язок із показником гнучкості поведінки (Г) ($p \leq 0,01$).

Отже, проведений кореляційний аналіз, у різних групах досліджуваних, дозволив проаналізувати отримані кореляційні зв'язки між показниками саморозвитку та показниками самоактуалізації, що дозволяє встановити характер зв'язків між досліджуваними показниками.

Наступним кроком для подальшого вивчення особливостей саморозвитку майбутніх фахівців за допомогою методу «асів» із загальної вибірки осіб

($n = 105$) були відібрані представники з високим рівнем загального показника саморозвитку (С+, $n = 15$) та представники з низьким рівнем загального показника саморозвитку (С-, $n = 17$).

Отже, особи з високим рівнем саморозвитку (С+) демонструють високий ступінь гнучкості в реалізації своїх цінностей у поведінці, взаємодії з іншими людьми, здатність швидко й адекватно реагувати на мінливу ситуацію, що свідчить про автентичну взаємодію з оточенням, спроможність до саморозкриття, орієнтованість на особистісне спілкування, відсутність схильності до фальшу або маніпуляцій (Г+). Представники даної групи характеризуються здатністю жити теперішнім, переживати поточний момент свого життя в усій його повноті, а не просто як фатальний наслідок минулого або підготовку до майбутнього «справжнього» життя, відчувають нерозривність минулого, сьогодення і майбутнього, бачать своє життя цілісно (ОЧ+). Даним особам притаманна стала основа для щирих гармонійних міжособистісних стосунків, природна симпатія, довіра до людей, чесність, неупередженість, доброзичливість (ППЛ+). Ці особи незалежні у своїх вчинках, прагнуть керуватися в житті власними цілями, переконаннями, настановами і принципами, що не означає ворожості до оточення і конфронтації із груповими нормами (П+).

Для осіб із низьким рівнем саморозвитку (С-) характерна спонтанність, що не означає відсутності здатності до продуманих, цілеспрямованих дій, проте свідчить про можливість іншого способу поведінки, прорахованого заздалегідь, про те, що дані особи не бояться поводити себе природно і розкуто, демонструвати іншим свої емоції (СП+). Позитивно сприймають природу людини, впевнені, що люди переважно добрі (ППЛ+). Чітко

усвідомлюють свої потреби і почуття, добре їх рефлексують (Сен+). Проте їм властива певна ригідність, негнучкість, невпевненість у власній привабливості (Г-). Спрямовані більше на задоволення потреб, ніж на пізнання, оволодіння новими знаннями, новими контактами (ПП-).

Висновки. Отже, емпіричне дослідження особливостей саморозвитку майбутніх фахівців показало, що представникам групи осіб із високим рівнем саморозвитку (С+) властиві гнучкість поведінки, орієнтація в часі, прийняття природи людини, підтримки, пізнавальні потреби, а представникам групи з низьким рівнем саморозвитку (С-) властиві спонтанність, прийняття природи людини, сенситивність. До того ж отримані психологічні портрети здебільшого узгоджуються з даними інших досліджень, пов'язаних із саморозвитком особистості.

Література:

1. Абульханова-Славская К. Стратегия жизни. Москва : Мысль, 1991. 299 с.
2. Акимова Е. Проблема саморазвития и самоактуализации в гуманистической психологии. *Альманах современной науки и образования*. Тамбов : Грамота, 2009. № 10 (29). Ч. 1. С. 9–14.
3. Асмолов А. Психология личности: принципы общепсихологического анализа. Москва : Изд. центр «Академия», 2002. 416 с.
4. Кузікова С. Феноменологія саморозвитку особистості: визначення поняття. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Психологічні науки»*. 2013. Вип. 10. С. 171–176.
5. Кузікова С. Структурно-змістовий аналіз феномену особистісного саморозвитку. *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України/заред. С. Максименка, Л. Онуфрієвої. Вип. 10. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. С. 365–377.
6. Макарец Н. Самовершенствование как фактор социализации индивида : автореф. дис. ... канд. филос. наук: 09.00.01. Киев, 1987. 19 с.
7. Маслоу А. Новые рубежи развития человека. *Хрестоматия по гуманистической психологии* / сост. П. Гуревич. Москва, 1995. С. 153–164.
8. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. Москва, 1994. 480 с.
9. Фетискин Н., Козлов В., Мануйлов Г. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва, 2002. С. 426–433.
10. Фризен М. Психологическая сущность и детерминанты саморазвития личности. *Вестник Камчатской региональной ассоциации Учебно-научный центр. Гуманитарные науки*. 2011. № 2. С. 24–33.

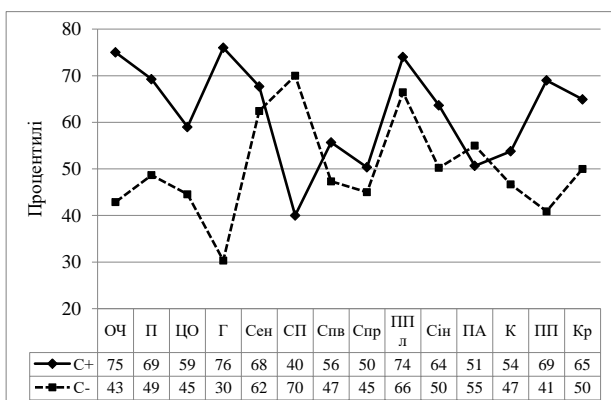

Рис. 1. Профілі самоактуалізації осіб із високим та низьким рівнями саморозвитку

Примітки: ОЧ – орієнтація в часі, П – підтримка, ЦО – ціннісні орієнтації, Г – гнучкість поведінки, Сен – сенситивність, СП – спонтанність, Спв – самоповага, Спр – самоприйняття, ППл – прийняття природи людини, Сін – синергія, ПА – прийняття власної агресії, К – контактність, ПП – пізнавальні потреби, Кр – креативність

11. Цукерман Г. Психология саморазвития: задача для подростков и их педагогов. Рига : ПЦ «Эксперимент», 1997. 276 с.
12. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия. Москва : Независимая фирма «Класс», 2005. 576 с.
-

Babchuk O. G., Bykova S. V. Features of self-development personality of future professionals

This article presents the results of the study of the psychological characteristics of self-development of personality of future specialists. An analysis of historical approaches to the problem of a developing personality, ready and capable of self-development, shows the relevance, practical relevance of this problem and, at the same time, the lack of its agreed scientific consideration. There are a number of contradictions that lie in the needs of modern society in man as a subject of self-development and lack of scientific elaboration of this concept. The methodological complexity of research on self-development is complicated by the inadequate definition of this concept, the impossibility of its direct observation, the difficulty of measuring in connection with a high degree of subjectivity, the difficulty of establishing control over the factors that support this process. The sample was 105 people – students of the South Ukrainian National Pedagogical University and students of the Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture, which was divided into two groups. Psychodiagnostic techniques were used to determine the characteristics of personality self-development: “Dispositional characteristic of personality self-development” (S. Kuzikova), “Self-actualization test” (SAT) (Yu. Alyoshina, L. Gozman, M. Zagika, M. Kroz). A correlation analysis based on the primary results of each sample individually indicates that there is a wide range of statistically significant relationships between most indicators of self-development and self-actualization. In order to further study the features of future specialists’ self-development, representatives with high and low levels of general self-development indicator were selected from the total sample of persons using the “aces” method. Qualitative analysis showed that the representatives of the group of persons with high self-development are characterized by flexibility of behavior, orientation in time, acceptance of the human nature, support, cognitive needs, while the representatives of the group with low self-development are characterized by spontaneity, acceptance of the human nature, sensitivity. Obtained psychological portraits are consistent with the general characteristics of persons with different levels of self-development and are largely consistent with the data of other studies related to self-development of personality.

Key words: self-development, self-actualization, self-development of personality, levels of self-development.